

Данилович О. Д.,

Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, м. Чернівці

ЛЕКСИЧНА СПОЛУЧУВАНІСТЬ ПРИКМЕТНИКІВ З ІМЕННИКАМИ У НАУКОВОМУ СТИЛІ

У статті досліджується лексична сполучуваність прикметників з іменниками у науковому стилі. Розглядається факультативне та обов'язкове вживання прикметників. Визначаються фактори, які впливають на силу зв'язку в іменній групі.

Ключові слова: прикметник, іменник, лексична сполучуваність, факультативне та обов'язкове вживання, іменна група.

В статье исследуется лексическая сочетаемость прилагательных с существительными в научном стиле. Рассматривается факультативное и обязательное употребление прилагательных. Определяются факторы, которые влияют на силу связи в именной группе.

Ключевые слова: факультативное и обязательное употребление, прилагательное, существительное, лексическая сочетаемость, именная группа.

Lexical combinability of adjectives with nouns in the scientific style is investigated. The optional and the obligatory usage of adjectives is considered. Factors influencing on the strength of ties in the noun group are determined.

Key words: the optional and the obligatory usage, adjective, noun, lexical combinability, noun group.

Питання про кореляцію формально-синтаксичної й семантичної структури речення, які перебувають у нерозривному зв'язку між собою, є найважливішим у вивченні граматичної природи речення. Синтаксична будова речення, семантична узгодженість між членами речення, логічність зв'язків між ними утворюють повнозначність та інформативність речення.

Вивченням кореляції семантичної та синтаксичної структури речення займалися О.І. Москальська [8], Н.Ю. Шведова [10], І.Р. Вихованець [2], К.Г. Городенська [2], В.М. Русанівський [2], О.В. Болюх [1], І.В. Пянковська [9] та інші. Проблема факультативності та обов'язковості вживання прикметників досліджувалася Н.Д. Арутюною, О.М. Вольф, А.А. Залізняк, Л.Д. Чесноковою, С.В. Падучевою.

У попередніх статтях ми розглянули факультативність та обов'язковість вживання прикметників у публіцистичному стилі [4; 5; 6], проте на матеріалі наукового стилю англійської мови таке дослідження ще не проводилось, що й зумовлює його **актуальність**.

Об'єктом нашого дослідження слугує іменна група, яка представлена сполученням іменника з прикметником у реченні на **матеріалі** суцільної вибірки з англійських та американських журналів за період 2001-2007 рр. з наукових статей із різних галузей природничих і гуманітарних дисциплін: фізики, астрономії, хімії, біології, математики, юриспруденції, соціології, лінгвістики, літературознавства з англійських та американських наукових журналів: The SPIE Magazine of Photonics Technologies and Application, The Scientific American, The Atmospheric Chemistry and Physics, The American Spectator, The Journal of the American Mathematical Society, The Independent Review, The Federal Communications Law Journal, The Law Journal UK, The Journal of English Linguistics, The Phonetica, The Sign Systems Studies загальним обсягом 10100 синтагм, в якій прикметник виступає в атрибутивній та предикативній функціях.

Мета дослідження – встановити сильні і слабкі зв'язки в іменній групі, що передбачає виконання таких **завдань**:

1) дослідити факультативність та обов'язковість вживання прикметників на рівні словосполучення й речення в цілому;

2) визначити фактори, які впливають на силу зв'язку в іменній групі.

Смисловий зв'язок у реченні зумовлюється логікою думки, яка визначається валентністю слів через зв'язок між членами речення. Іменник пов'язується з іншими членами речення, передає основну частку інформації, Денотат іменника визначає межі вживання прикметника. При відсутності кваліфікативних сем іменник вимагає їх заповнення.

Досліджуючи обов'язковість і факультативність вживання прикметників, слід враховувати загальні знання про об'єкт, набір предметів, пов'язаних з ситуацією, "картину світу", яка є у свідомості людей. Відсутність прикметника у висловлюванні впливатиме на весь зміст речення, роблячи його неінформативним, нецікавим через те, що іменник вносить інформацію, загальновідому для кожного, чи вислів повідомляє про зовсім іншу подію, чи взагалі стає беззмістовним. Розглянемо обов'язковість і факультативність вживання прикметника в іменній групі на прикладах.

"If my colleagues and I are right, we may soon be saying good-bye to the idea that our universe was a single fireball created in the big bang". (Scientific American, Nov.1994, p.48. the self-reproducing Inflationary Universe). –"Якщо мої колеги і я праві, ми можемо незабаром розпрощатися з ідеєю, що наш всесвіт є єдиною вогняною кулею, створеною під час великого вибуху". Якщо не вжити прикметник *single*, тоді вислів набуває наступної форми:"... ми можемо незабаром розпрощатися з ідеєю, що наш всесвіт є вогняною кулею...". Таке перетворення не просто говорить про інший предмет, а взагалі є неістинним. Така інформація суперечить загальним знанням про світ, правдивість яких вже давно доведена. Постає питання: якщо не вогняною кулею, тоді якою чи якої форми. Прикметник *single* робить висловлювання не просто істинним, але й вносить дуже важливу додаткову інформацію, а саме, що наш всесвіт не є єдиним, обмеженим, але є і інші світи, створені під час

великого вибуху. Повідомлення стає сенсаційним через те, що воно розбиває, нівелює попередні знання про утворення всесвіту і робить підставу для заміни іншими. Можна сказати, що прикметник *single* є ключовим словом, яке і привертає увагу читача до повідомлення, викликаючи інтерес дізнатись, чому саме так. У разі невживання прикметника *big* стає незрозумілим, про який вибух йдеться. Висловлювання повідомляє про інший предмет. Іменник *bang* не асоціюється з *big bang* як однією з теорій утворення всесвіту. Саме тому поєднання *big bang* утворює істинність повідомлення. У цій синтагмі *big* характеризує іменник з точки зору розміру, обсягу, наслідком якого є утворення всесвітів, галактик, планет. Цей біном набуває фразеологічності, тому що у випадку окремого вживання його компонентів втрачається набуте ним значення. Якщо опустити прикметник *right*, речення стає беззмистовним. Руйнується як його синтаксична, так і семантична структури, оскільки він вживається в предикативній функції.

Є випадки, коли в разі усунення прикметника повідомлення залишається інформативним і смислово відношення між компонентами зберігаються, але відмічається збіднення змісту, як-от: англ. "To test this hypothesis experimentally, Kettlewell released light and dark moths onto nearby tree trunks in polluted and unpolluted woodlands". (the American Spectator, Dec.2000-Jan.2001. Survival of the Fakest). – "Щоб перевірити цю гіпотезу експериментально, Кеттлвел випустив світлих та темних метеликів на сусідні стовбури дерев забрудненого та незабрудненого лісу".

На перший погляд, невживання *light, dark, polluted, unpolluted* не робить речення менш інформативним. Воно перетворюється на повідомлення простого факту: Кеттлвел випустив метеликів на сусідні стовбури дерев у лісі. Але перевірка гіпотези полягає не в тому, щоб випустити кудись метеликів, а у створенні протилежних середовищ, ситуацій для того, щоб визначити істинне становище речей. Протиставлення метеликів *light-dark* не за кольором, а за відтінком також є умовою експерименту: простежити за їх поведінкою та пристосуванням до навколишнього середовища. Обов'язковість вживання *light-dark, polluted-unpolluted* зумовлене метою: вживання метеликів, які відрізняються своїм забарвленням, у різних умовах. Тому простежується семантичний ланцюг *light-dark* та *polluted-unpolluted*. Якщо не вжити один з цих прикметників, то мета дослідження повністю змінюється чи суттєво обмежується. Протиставлення прикметників за відтінком та станом складає суть речення, що й зумовлює їх обов'язкове вживання.

Іноді висловлення стає беззмистовним через відсутність прикметника, який виступає в предикативній функції. Відмічається порушення семантичної та синтаксичної структури, як-от: англ. "During that time the cosmos became exponentially large within an infinitesimal fraction of a second" (Scientific American, Nov.1994, p. 48. the self-reproducing Inflationary Universe). – "Протягом того часу космос став експоненціально великим за нескінченно малу частку секунди". Прикметник *large* не можна усунути, так як він знаходиться в предикативному відношенні до іменника і його вживання є обов'язковим для уникнення порушення як семантичної, так і синтаксичної структури речення. Невживання прикметника *infinitesimal* не робить речення неінформативним, хоча спостерігається суттєве збіднення змісту. В нашому розумінні доля секунди – це маленька та швидкоплинна мить, оскільки в житті людини події не вимірюються частками секунди. Але прикметник "нескінченно мала" ще більше підкреслює і підсилює обмеження неймовірно малого проміжку часу – частки секунди. Нескінченно мала частка секунди, на відміну від людського життя, є виміром часу в космосі, за який відбуваються неймовірні зміни, розвиток, перетворення. Обсяг космічних процесів за своїм масштабом та грандіозністю, які ще відбуваються за нескінченно малу частку секунди, важко усвідомити, що у протиставленні з людським життям створює сильний ефект.

Виділяються також ситуації, в яких при відсутності прикметника набутий зміст або суперечить наявній "картині світу", або повідомляє давно відому інформацію, створюючи необ'єктивність представлення, чим і викликає подив та спантеличення у читача, як-от: англ. "The same physical theory may yield large parts of the universe that have *diverse* properties". (Scientific American, Nov.1994, p. 55. The self-reproducing Inflationary Universe). – "Та сама фізична теорія може утворювати великі частини всесвіту, які мають різні властивості".

У разі невживання прикметника *diverse* речення перетворюється на: "та сама фізична теорія може утворювати великі частини всесвіту, які мають властивості". Констатується загальновідома "картина світу", адже будь-який предмет, об'єкт має властивості, притаманні природньо чи набуті. Звідси зміст речення стає дивним: виходить, об'єкти можуть і не мати властивостей, що суперечить фізичним законам та нашому уявленню. Тому "картина світу" зумовлює обов'язкове вживання прикметника *diverse*.

Є випадки, коли семантика іменника не виключає альтернативи, оскільки є недостатньо інформативною, а тому потребує необхідних означень. Розглянемо приклади:

Англ. "In the *Northern* hemisphere, the episode between the late 1980s and the first half of the 1990s is dynamically quiet". (Atmospheric Chemistry and Physics, Long-term changes and variability p. 2121). – "У північній півкулі період з кінця 1980-х до першої половини 1990-х є динамічно спокійним".

Англ. "The pattern is *obvious* though less *distinct* in the *Southern* hemisphere". (Atmospheric Chemistry and Physics, Long-term changes and variability p. 2133). – "Цей зразок є явним, хоча менш чітким у південній півкулі".

І в першому, і в другому реченні іменник *hemisphere* вживається за прикметниками *Northern* та *Southern*. Те, що куля ділиться на 2 півкулі, відомо нам з "картини світу". Сам іменник *hemisphere* не зменшує невизначеності та не знімає альтернативи, тому що є недостатньо інформативним і вимагає семантичного доповнення. В другому реченні прикметники *obvious* та *distinct* є обов'язковими через їх предикативну функцію, інакше порушується семантична та синтаксична структура речення.

Наступний приклад виділяється за анафоричним зв'язком: англ. "The universe has become so *large* that we can now see just a tiny fraction of it". (Scientific American, Nov.1994, p. 50. The self-reproducing Inflationary Universe). – "Всесвіт став таким великим, що ми можемо зараз бачити тільки його малесеньку частинку".

Наслідком того, що ми бачимо малесеньку частинку всесвіту і є великий розмір, якого набув всесвіт. Якщо не вжити *large*, тоді отримаємо: "всесвіт став таким, що", речення потребує продовження і обов'язкового вживання прикметника, або повинен бути анафоричний зв'язок з контекстом чи з попереднім реченням. Прикметник *large* можна замінити будь-якими іншими прикметником зі значенням "великий", що не можна сказати у випадку заміни *large* на *small*. Відмічається розрив семантичного зв'язку між двома прикметниками і звідси порушення змісту всього речення, тому що воно стає неістинним.

Отже, дослідження виявило, що сила зв'язку в іменній групі залежить від семантики іменника: чим більш загальне значення має іменник, в якому відсутні оцінні, кваліфікативні семи, тим вищою буде сила зв'язку в іменній групі. Для визначення обов'язковості вживання прикметника потрібно розглядати не тільки окремо іменну групу, але й в деяких випадках ціле речення. Оскільки речення є взаємопов'язаною структурою, члени речення взаємозумовлюють вживання один одного, а, отже, створюють повнозначність, логічність, інформативність змісту речення в цілому. Факторами, які впливають на обов'язковість чи факультативність вживання прикметника, є знання ситуації, загального змісту, контексту, мовної картини світу; анафоричні зв'язки, структура речення тощо.

У наступному дослідженні буде розглянуто питання семантики іменників в іменній групі.

Література:

1. Болюх О. В. Власне семантична і формально граматична інтерпретація безособових речень // Мовознавство. – 1992. – №3. – С. 44-49.
2. Вихованець І. Р., Городенська К. Г., Русанівський В. М. Семантико–синтаксична структура речення. – К. : Наук. думка, 1983. – 219 с.
3. Вольф Е. М. Семантика существительных в атрибутивных сочетаниях // Проблемы сочетаемости слов: Сборник научных трудов. – М. : 1979. – Вып.145. – С. 76-85.
4. Данилович О. Д. Лексична сполучуваність прикметників з іменниками в газетно-публіцистичному стилі / Оксана Данилович // Нова філологія : зб. наук. праць / голов. ред. Манакін В.М. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – № 31: Розвиток словникового складу германських та романських мов. – С. 53-57.
5. Данилович О. Д. Аналіз іменної групи в англійській мові / Оксана Данилович // Науковий вісник Чернівецького університету: зб. наук. праць. / наук. ред. Левицький В. В. – Чернівці : ЧНУ, 2009. – Вип. 430: Германська філологія. – С. 55-66.
6. Данилович О. Д. Семантика іменників в іменній групі / Оксана Данилович // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки / голов. ред. Аркушин Г.Л. – Луцьк : Вид-во Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки, 2010. – Вип. 8. – С. 156-161.
7. Зализняк А. А., Падучева Е. В. К типологии относительного предложения // Семиотика и информатика. – Вып. 6. – М., 1975. – С. 51-101.
8. Москальская О. И. Проблемы системного описания синтаксиса. – М. : Высш. шк., 1974. – 156 с.
9. Пянкowska І. В. Кореляція семантичної й формально-граматичної структури речення з предикатами стану // Нова філологія: Збірник наук. праць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – № 26. – 133-137 с.
10. Шведова Н. Ю. О соотношении грамматической и семантической структуры предложения // Славянское языкознание: Материалы 7 Международного съезда славистов. – М., 1973 – С. 458-483.